

pe reversul monedelor, interesul autorităților romane rezumându-se la aversuri pe care figurează portretul împăratului și pe care par chiar a-l fi trimis în chip oficial în provincii, începând cu epoca Severilor, când trimiterea și venerarea imaginilor ajung să fie fenomene politice din ce în ce mai importante (p. 103).

XVI. *La trompette de Périnthe* (p. 106—115). L. Robert îndreaptă eroarea făcută de Edith Schönert, *Die Münzprägung von Perinthos*, Berlin, 1965, de a considera trompeta, prezentă pe aceeași masă cu coroana ce-l încunună pe învingător, ca pe un premiu acordat acestuia. În realitate, trompeta impunea liniștea înainte de anunțarea rezultatului concursului de către crainic, urmată de încununarea învingătorului.

XVII. *Une monnaie de Magnésie* (p. 116—118). Litera zeta într-o cunună de pe avers indică titlul de al șaptelea oraș din Asia pe care-l purta Magnesia pe Meandru.

XVIII. *Monétaires de la Confédération d'Athéna Ilios* (p. 119—124). Numele monetarului suspect din culegerea lui A. R. Bellinger APEOY, asupra căruia L. Robert atrăgea atenția în *Monnaies antiques en Troade*, Paris, 1966, trebuie acum înlăturat, pe un exemplar bine conservat citindu-se clar AKKOY. Lista monetarilor din Ilios se completează cu Ζμεθίνοϛ și cu Εὐθιδί-κου aproape sigur.

XIX. *Homère en Paphlagonie* (p. 124—127). Se discută în legătură cu o monedă din Amastris pe care apare efigia lui Homer cu numele "Ομηρος însoțit pe un alt exemplar de epitetul Ἀμαστριαν(ός) așa cum se cunoștea mai de mult "Ομηρος Κρωμνεύς pentru orașul Cromna, dispărut apoi prin synoicismul cu Amastris. Tipul se explică deci la Amastris prin existența unei tradiții locale care-l voia pe celebrul poet născut la Cromna.

Indicele, compus dintr-un indice general, unul grec subîmpărțit într-un indice al numelor de persoane și un altul de cuvinte grecești, la care se adaugă cel al inscripțiilor studiate, este foarte util cititorului (p. 129—146).

Volumul se încheie cu patru planșe.

Cu atât mai mult cu cât avem certitudinea că imaginea pe care ne-am străduit s-o creăm asupra importante contribuții a învățatului francez nu a reușit să pună în lumină altfel decât foarte palid marile merite și problemele ei majore, apreciem că lectura volumului apare ca indispensabilă măcar pentru toți cei care-și îndreaptă strădanile către studierea lumii grecești în indiferent care din momentele istoriei sale.

Gh. Poenaru Bordea

STEFAN SKOWRONEK, *On the Problems of the Alexandrian Mint. Allusion to the Divinity of the Sovereign Appearing on the Coins of the Egyptian Alexandria in the Period of the Early Roman Empire: 1st and 2nd Centuries A. D.*, Travaux du Centre d'Archéologie Méditerranéenne de l'Académie Polonaise des Sciences (sous la direction de K. Michalowski), tome 4, Warszawa, 1967, 97, p. + XII pl.

Contribuția lui Stefan Skowronek se publică în volum separat în lucrările activității centru de arheologie mediteraneană al Academiei Poloneze de Științe. Un articol al aceluiași autor, consacrat tot monedelor alexandrine, *Pewne aspekty propagandy politycznej na monetach*

Aleksandrii Egipskiej, fusese publicat în *Wiadomosci Numizmatyczne*, X, 1966, 3, p. 144—151, cu rezumat în limba engleză, p. 151—152, iar un altul sub titlul *Les inscriptions des monnaies alexandrines considérées comme expression d'une propagande de la personne de l'empereur*, ne era cunoscut din volumul *Mélanges offerts à K. Michalowski*, Varşovia, 1966, p. 169—174.

Problema abordată este interesantă nu numai pentru o mai bună cunoaştere a activităţii monetăriei din Alexandria, privită dintr-un punct de vedere special, dar şi pentru o mai bună cunoaştere a manifestărilor cultului imperial. Analiza emisiunilor monetare ale Alexandriei pe care apar manifestări ale cultului imperial, studiindu-se prin această prismă şi efigiile împăraţilor de pe aversul monedelor, dar şi imaginile care apar pe reversul monedelor, punerea lor în paralel cu emisiunile monetare romane reprezintă meritul incontestabil al lucrării numismatului polonez. Această analiză în paralel a fost posibilă pentru că monedele alexandrine poartă şi anul de emisiune, socotit de la începutul domniei respective, exprimat prin litere greceşti, spre deosebire de monedele romane a căror dată este marcată prin elementele titlaturii imperiale.

Autorul examinează reprezentările împăratului ca divinitate (I, p. 11—46), reprezentările conducătorului cu o figură însoţitoare (II, p. 47—54), altare, naosuri, arcuri de triumf (III, p. 55—64), inscripţii ce-l apropie pe conducător de un zeu (IV, p. 65—68).

Pe parcursul paginilor primului capitol autorul examinează o multitudine de tipuri imperiale, mergînd de la imagini oarecum obişnuite, cununa de laur sau coroana radiară pe monede, trecînd la reprezentările în postura lui Helios (Nero), zeus Nikephoros (Domiţian, Hadrian), Hermes (Antoninus), Heracles (Commodus), a împărăteselor ca Demeter, Euthenia şi Eusebeia, şi încheind cu reprezentările împăratului în car tras de cai, de elefanţi sau de tritoni.

În partea ultimă a aceleiaşi capitol sînt de asemenea trecute în revistă monedele cu *agathodaimon*, expresia cultului *genius*-ului imperial şi reprezentările personificate ale virtuţilor şi calităţilor conducătorului, care se pot asocia de cultul abia amintit : Dikaiosyne, Elpis, Eusebeia, Eleutheria, Kratesis, Pronoia, Tyche, corespondente alexandrine ale unora din principalele personificări de idei abstracte cunoscute pe monedele imperiului.

Urmează trecerea în revistă a monedelor pe care împăratul e însoţit de Sarapis, Euthenia şi de personificările Alexandriei, lui Ares şi Nike. Reprezentările de monumente, altarele închinăte împăraţilor şi naosurile sînt corelate de cultul imperial. Arcurile de triumf, expresie a victoriilor militare romane, sînt şi ele aduse la subiect şi se fac legături cu reprezentările similare de pe monedele romane şi cu evenimente istorice.

Interesante sînt consideraţiile privind funcţia social-politică a monedelor, ce apropie conducătorul de o divinitate, precum şi scurtele concluzii (p. 69—81), cu discernerea cauzelor care, în opinia autorului, au dus în cele din urmă, pe la sfîrşitul secolului al II-lea, la dispariţia reprezentării directe a împăratului, apropiat de divinităţi.

Cadrul secolului al II-lea e.n. este depăşit nu o dată de autor în paginile cărţii ; cum ar fi, de pildă, la paginile 36—37 (Caracalla, Elagabal) şi mai ales la paginile 43—45, unde sînt analizate personificările virtuţilor şi calităţilor imperiale şi care se menţin pe monede, într-o proporţie destul de ridicată, pînă la dispariţia monedelor „alexandrine” o dată cu reforma lui Diocleţian, care introduce la Alexandria monedele pur romane.

Din bibliografia copioasă, etalată pe 11 pagini (p. 85—95) şi precedată de 3 pagini de abrevieri, lipseşte articolul lui Herni Chiha, *Les rares monnaies „Alexandrines” de l'empereur Macrin et de son fils Diaduménien*, din *Revue Belge de Numismatique et de Sigilographie*, CIX, 1963, p. 5—10, articolul lui Balázs Kapossy, *Alexandrinische Münzen in Bernischen Historischen Museum*, publicat în *Schweizerische Numismatische Rundschau*, XLV, 1966,

p. 51—115 + VII pl. cuprinzând un catalog de 416 numere, printre care și variante și inedite, la care s-ar mai putea adăuga încă unele titluri. De asemenea, ni se pare măcar ciudată ne folosirea ultimului catalog de proporții consacrat unei categorii importante de monede alexandrine, *The Tetradrachms of Roman Egypt*, datorat lui J. W. Curtis și apărut la Chicago în 1957.

După aceste observații privind partea numismatică, ne permitem să remarcăm că la o lucrare științifică la care nu lipsește aparatul critic, această bibliografie atât de extinsă, cuprinzând lucrări ce nu sînt puse la contribuție în aparatul critic, unele neavînd de altfel cu subiectul decît o legătură destul de vagă, ni se pare excesivă.

Dacă ambiția a fost să se alcătuiască o bibliografie completă atât pentru monede, cît și pentru cultul conducătorului în antichitate, avansăm observația că lista de titluri s-ar putea înmulți, chiar fără cercetări anume de ordin bibliografic și fără o pregătire specializată și orientată în acest sens. Poate bibliografia e selectivă și reprezintă un îndemn către cititori spre lecturi suplimentare și spre adînciri în care autorul nu a găsit potrivit să se angajeze. Oricum ar sta însă lucrurile, mărturisim că nu înțelegem prea bine nici criteriile, nici finalitatea impresionantei liste de 437 de titluri.

Ilustrația, care reprezintă avantajul de a putea fi comod consultată și independent, fiecare planșă avînd pe pagina din stînga ei explicația figurilor, putea să fie de mai bună calitate și oricum mai îngrijită de autor. Un număr mare de imagini sînt neclare și dau impresia unor reproduceri după ilustrații din alte publicații. Semnalăm abateri de la poziția normală a mai multor fotografii (jenante mai ales la pl. IX, 1 orientată ←, la pl. XII, 1 orientată → și pe aceeași planșă 7, orientată ←), care cu un minim de atenție ar fi putut să fie remediate.

Prin poziția ei aparte în cadrul numismaticii grecești din epoca imperiului roman, numismatica alexandrină a atras numeroase condeie și va continua, fără îndoială, să mai atragă. În ansamblul acestor preocupări, lucrarea lui Stefan Skowronek, axată pe un subiect bine delimitat, reprezintă o contribuție interesantă.

O lărgire a cadrului comparațiilor și spre monetăriile grecești contemporane, pentru asemănări, dar chiar și pentru deosebiri, socotim că ar fi putut duce la o mai bună înțelegere a aspectelor numismatice legate de cultul imperial și de marea sa varietate și complexitate de manifestări concrete.

Gh. Poenaru Bordea

HERACLEA — III, Bitola, 1967: Gorana Cvetković Tomašević, *Mosaic Pavement in the Narthex of the Large Basilica at Heraclea Lyncestis*, pp. 9—63, 62 figg. + 10 Tavv. a colori f. t.; Milorad Medić, *Technique, Materials and Conservation of the Mosaic in the Narthex of the Large Basilica in Heraclea Lyncestis*, p. 87—109, 34 figg.

Nel secondo volume dedicato ai fortunati scavi di Heraclea Lyncestis (Iugoslavia, R. S. Macedonia) due studiosi iugoslavi presentano in condizioni ottime un mosaico singolarissimo che ornava il *narthex* di una basilica cristiana: G. Cvetković Tomašević occupandosi di descrizione, iconografia, stile e simbolismo, M. Medić invece di tecnica, materiale e conservazione.